

twaalfal jaren het Kongo-koninkrijk doorreist!; dat reisverhaal is in het Frans vertaald door F. Bontinckin 1970).

Ook zijn bibliografie vertoont opvallende leemten op dat punt: zo ontbreekt zelfs het voor de hand liggende 'Vlaanderen in de wereld' deel 2, van Arthur Verthé, waarin de 'Pieter Fardé-legende' wordt vermeld. De merkwaardige, zeer inlandwaartse Kongo-situering op de kaart op pagina 67, passeert hij eveneens zonder commentaar. Typierend naar mijn gevoel tenslotte ook voor de te geringe analyse van de Afrikaanse context, zijn het feit dat hij weinig of niet ingaat op de reële lange afstandshandelsroutes en zijn veelvuldige hantering van de term 'Moor' zonder verdere duiding.

André Capiteyn vraagt weer aandacht voor Pieter Fardé en slaagt daarin op een boeiende manier. Dat is een grote verdienste. 'Geestdrift is een eenzaam avontuur' schrijft hij (11). Hij zal meer dan één lezer deelgenoot maken in zijn 'queeste'. 'Wie nieuwe elementen in de zaak Fardé weet te achterhalen, wordt vriendelijk verzocht deze mee te delen' (4): een oproep om achter te staan.

W. Blondeel

G. Cerny, *Theology, Politics and Letters at the Crossroads of European Civilization. Jacques Basnage and the Baylean Huguenot Refugees in the Dutch Republic* (International Archives of the History of Ideas CVII; Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1987, xiii + 354 biz., f160,- ISBN90 247 3150X).

Gerald Cerny, een Tsjechische historicus die zich in de Verenigde Staten vestigde, heeft zich van de vroege jaren zestig af verdiept in de lotgevallen en het werk van na 1685 uit Frankrijk geëmigreerde Hugenootse intellectuelen. De resultaten van die lange studie publiceert hij nu in dit mooie boek. Het is een boek van grote geleerdheid. Cerny heeft geen moeite gespaard en zijn documentatie verzameld uit Nederlandse, Zwitserse, Engelse, Deense en Franse archieven en bibliotheken. Hij heeft de onmetelijke boekwerken van zijn scribenten met toewijding doorgelezen en het langzamerhand tot gigantische proporties uitgegroeide corpus van moderne studies over zijn onderwerp zorgvuldig onderzocht. Het is duidelijk dat in dit boek een man spreekt die zijn stof beheerst en gezag bezit.

De hoofdpersoon is Jacques Basnage die in 1653 in Rouaan werd geboren als zoon van een Jurist en kleinzoon van een (in 1652 geadelde) formidabele calvinistische predikant-theoloog, en die in 1723 in Den Haag stierf. Jacques Basnage studeerde letteren en theologie, onder andere in Genève waar hij de zes jaar oudere Pierre Bayle leerde kennen en in Sedan waar hij Pierre Jurieu ontmoette — in 1684 werd hij diens zwager—en waar Bayle mede dank zij zijn invloed in 1675 filosofie mocht gaan doceren. De drie mannen zouden elkaar tien jaar later in Rotterdam opnieuw treffen. Van 1676 tot 1685 was Basnage predikant in Rouaan. In juni 1685 werd hij uit de stad verbannen (er waren in Rouaan van de ongeveer 5.500 protestantse inwoners uit 1640 toen nog maar 2.000 over), in oktober kreeg hij permissie het land te verlaten. Hij ging in Rotterdam wonen en werd al spoedig tot predikant in de Waalse Kerk benoemd. Hij bleef daar tot 1710; de rest van zijn leven bracht hij in Den Haag door, als predikant, onvermoeibaar auteur en een soort van diplomatieke tussenpersoon tussen raadpensionaris Heinsius die vertrouwen in hem had, en de Franse diplomatie. Deze laatste was hem blijkbaar ook erkentelijk voor zijn, ondanks Cerny's onderzoekingen nogal onduidelijke, inspanningen; in 1717 kreeg hij het recht

zijn vaders erfenis te aanvaarden, wat tegen de voor Hugenootse ballingen geldende regeling was.

Zoals veel van zijn lotgenoten was Basnage een ijverig auteur. Er zijn tijdens zijn leven meer dan dertig zelfstandige publikaties van zijn hand verschenen, sommige eerder pamfletten, andere echter in vele, zelfs zeer vele delen. In de tweede afdeling van zijn boek rubriceert en analyseert Cerny dit werk en probeert hij de betekenis ervan aan te geven. Zijn oordeel is over het algemeen positief. Basnages tijds geschriften — vermaningen aan de in Frankrijk gebleven protestanten, polemieken tegen de opheffing van het Edict van Nantes en de vervolgingen — waren volgens Cerny tactvol en verstandig. Zijn groot opgezette historisch-theologische werken — zijn geschiedenis van de joden na Christus, zijn tegen Bossuet gerichte geschiedenis van de hervormde kerken van Christus tot Basnages eigen tijd — waren geleerd, scherpzinnig en vaak origineel. Alleen zijn geschiedenis van de Nederlandse Republiek in de tweede helft van de zeventiende eeuw, die hij in 1719 als landshistoriëschrijver begon te bewerken — het boek kwam niet af — bezat weinig kwaliteit.

Uit Cerny's uitvoerige overzichten kan men zich enigszins een beeld van Basnage als schrijver vormen al blijven de contouren ondanks alles wat vaag. Hij was blijkbaar goed van de godsdienstgeschiedenis op de hoogte, hij was niet bang nieuwe wegen te gaan en nieuwe verbanden te leggen, maar hij was een man van de verzoening meer dan van de strijd, geen gedrevene als Jurieu, geen gekwelde als Bayle. Al liet hij in zijn calvinistische orthodoxie minder twijfel toe dan Bayle, hij was wel een overtuigd voorstander van tolerantie en preees bijvoorbeeld de manier waarop de joden in de Republiek werden behandeld. Jurieu's denkbeelden over volkssouvereiniteit en revolutie deelde hij bepaald niet en hoewel hij uit zijn vaderland was verbannen, zich in de Republiek thuis voelde en haar regeringsvorm niet negatief beoordeelde, bleef hij toch een trouwe, chauvinistische Franse monarchist. Cerny vindt dit conventionele van de man niet prettig. Hij bleek ten slotte niet de denker, waarvoor hij hem, toen hij zijn studie begon, had gehouden, geen figuur die paste in de schitterende kring van Europeanen van omstreeks 1700 beschreven in Hazards *Crise de la conscience*. Hij werd door zijn eigen ervaringen niet verontrust en hield trouw vast aan zijn oude zeventiende-eeuwse uitgangspunten. Cerny beschouwt dit als een 'disappointing failure to move to neo-Calvinism' en hij prefereert Bayles vruchtbare tegenstrijdigheden boven de rechtlijnigheid van diens levenslange vriend.

Cerny's boek is het resultaat van veel studie en veel conversatie. De auteur zelf behoort tot de geleerdenrepubliek waarin de werkzaamheden van de verbannen Hugenootse intellectuelen worden gereconstrueerd en het is aardig te lezen hoe hij met andere leden van deze gemeenschap in Parijse cafés bij een kop koffie praatte over de psyche van Bayle, Basagne *e tutti quanti*. Begrijpelijkerwijs moet hij weinig hebben van historici die twijfelen aan het belang van deze vluchtelingen of aan de betekenis van Bayle in het bijzonder. Cerny meent dat F. R. J. Knetsch er in zijn boek van 1967 over Jurieu niet in is geslaagd te tonen dat deze figuur meer waardering verdient dan hem tot nu toe werd gegeven en hij beschrijft Bayles vijand in de door Knetsch verworpen termen: demagogisch, paranoïde, obscurantistisch, chiliastisch, antirationalistisch, enzovoort. Hij keert zich eveneens tegen G. C. Gibbs die in dit tijdschrift (*BMGN*, XC (1975) afl. 2, 255-287) poogde aan te tonen, zonder enige dogmatiek overigens, dat de Hugenootse immigranten op de intellectuele, politieke en economische ontwikkelingen in de Republiek betrekkelijk weinig invloed hebben uitgeoefend. Eigenlijk is het wel jammer dat Cerny niet goed aangeeft waarom hij zo radicaal met Knetsch en Gibbs van mening verschilt. Zijn studie over Basnage geeft namelijk geen inzicht in de door dezen besproken kwesties. Zij is een fraai en zeer

zaakrijk onderzoek naar leven en werk van een man die ondanks zijn kennis van de Nederlandse geschiedenis aan het politieke en intellectuele leven van het land waar hij woonde weinig schijnt te hebben bijgedragen. Dat behoeft men hem overigens helemaal niet kwalijk te nemen; in de Republiek werd zo'n participatie niet verwacht en niet verlangd. Basnages belangstelling concentreerde zich op de wetenschap en op het lot van de calvinisten in Frankrijk. Werkelijke politieke belangstelling had hij niet en hij gaf geen blijk van enthousiasme voor Willem III's interventie in Engeland en diens oorlogen tegen Lodewijk XIV, al waardeerde hij deze waarschijnlijk positief. Het ging hem niet om Europese vrijheden, het ging hem om de lotsverbetering van de Hugenoten in Frankrijk die wellicht door Europese druk maar zeker niet door revolutie moest worden nagestreefd. Zijn realisme en zijn loyaliteit aan de Bourbons verzetten zich tegen radicale initiatieven. Het is overigens merkwaardig dat Cerny over zaken van deze aard blijkbaar weinig pertinents heeft gevonden. Men had zo graag meer willen weten van de emoties van een hoog ontwikkelde en niet tot assimilatie gedwongen of genegen balling die het grootste deel van zijn bestaan doorbracht in de gedurende tientallen jaren tegen zijn vaderland oorlog voerende Republiek.

E. H. Kossmann

H. H. Rowen, A. Lossky, *Political Ideas and Institutions in the Dutch Republic. Papers presented at a Clark Library Seminar 27 March 1982* (Los Angeles: William Andrews Clark Memorial Library, 1985, viii + 59 biz.).

De bundel *Political Ideas and Institutions in the Dutch Republic* vormt, zoals P. R. Sellin in de inleiding uiteenzet, een bijdrage aan de Amerikaans-Nederlandse Bicentennial. De voordrachten van H. H. Rowen en A. Lossky concentreren zich op stadhouder Willem III. In de eerste, 'Neither fish nor fowl: the stadholderate in the Dutch Republic', geeft Rowen een helder inzicht in de ontwikkeling en de geheel eigen aard van het stadhouderlijk ambt vanaf de zestiende tot en met de achttiende eeuw. In een monarchie oefende de 'political class of the nation' invloed uit op de koning. Bij het stadhouderschap lagen de verhoudingen fundamenteel anders. De bekleder daarvan moest zijn feitelijke gezag overtreffen om de Staten-Generaal te beïnvloeden. In het algemeen spreidden de Oranjes hierin grote realiteitszin ten toon, zonder op revolutie aan te sturen. Het stadhouderschap was 'a pragmatic adaption to specific circumstances'. Rowens analyse bevat ongetwijfeld heel veel waars. Wel kan men zich afvragen of, zoals hij stelt, politieke geschillen vóór 1650 steeds met onderwerpen en daarna altijd met de staatsinstellingen te maken hadden. Andere elementen verdienen nadere uitwerking. Wat bijvoorbeeld is het belang van de stadhouderloze tijdperken? Wat wilde het zeggen dat de stadhouder-dienaar op plaatselijk niveau zijn eigen souvereinen aanstelde? Mede vanwege dit 'rondzingen' van het staatsbestel bij afwezigheid van een koning was de praktische uitwerking van het stadhouderschap zo uniek en is het zo moeilijk te bepalen wie wie beïnvloedde en hoe.

Het laatstgenoemde aspect komt merkwaardigerwijze wel aan de orde in de lezing van Lossky, die zich overigens vooral bezighoudt met het karakter en de persoonlijke eigenschappen van Willem III. De auteur verklaart diens streven om meer greep te krijgen op de aanstelling van magistraten vooral als het leggen van een basis voor zijn buitenlandse politiek. Lossky stelt dat het wereldbeeld van Willem III sterk overeenkomt met dat van een middeleeuwse baron die zijn privileges wilde verdedigen tegen inbreuken van zowel boven- als onderaf. Deze stadhouder